

metodološku, jezičnu i tiskarsku. Kad pisac govori o političkim gospodarima Hvara nakon osnivanja hvarske biskupije 1145. g., na jednom mjestu ostavlja vremensku prazninu veću od jednog stoljeća: 1278–1390. (22). Tu je, naime, trebao umetnuti da je 1278–1358. Hvar priznavao vlast Venecije, a od 1358–1390. opet Hrvatsko-Ugarske.

U 1. poglavlju o povijesnoj pozadini štovanja Muke na Hvaru pisac ističe jake duhovne osobe, koje su izvršile pokretačku ulogu u kasno-srednjovjekovnom zamahu štovanja Isusove muke, pa doslovno veli: „Pozornost poglavito zaslužuju: sv. Anselmo, sv. Bernard, sv. Petar Damjanski, sv. Franjo Asiški, sv. Bonaventura“ (24). U daljnjem tekstu pisac je posebnu pozornost posvetio Anselmu, Bernardu, Franji i Bonaventuri dajući im čitave četiri stranice tako da na svakoga od te četvorice dolazi po jedna stranica (24–28), dok je Petra Damjanskoga isključio iz tog obrađivanja kronološkim redom, a njegovo ime samo spominje u zadnjoj alineji te točke među drugim manje važnim pojedincima (28). Kad je već istaknuto, da i P. Damjanski zaslužuje poglavitu pozornost, onda ga je trebalo obraditi između Bernarda i Franje, ili se njegovo ime na str. 24 imalo jednostavno ispustiti.

Od jezičnih grešaka primijetio sam na str. 67. dvostruki rod riječi posjet: „o posjeti crkava“ ... „o posjetu Božjim grobovima“. U hrvatskom je riječ posjet samo muškoga roda, pa je prvi oblik pogrešan.

Tiskarske su greške sasvim neznatne. U djelu od preko 200 stranica nema ih niti desetak. Upozoravam da na str. 75. mjesto „Krvavice“ treba biti Krvavica. Također na str. 173, redak 17. odozgo, mjesto „treći temeljni zakon“ treba da bude „drugi temeljni zakon“.

Još bih na kraju istakao jedan tehnički nedostatak toga inače nadasve znanstvenog djela: nedostaje abecedno kazalo osobnih imena i zemljopisnih naziva, što bi uvelike olakšalo znanstvenu upotrebu djela.

Uza sve te nedostatke djelo zaslužuje najvišu ocjenu. Ono može poslužiti kao poticaj našim mladim teološkim doktorandima, da za svoje doktorske radnje uzimlju domaće teme iz bogate religiozne i kulturne baštine katoličke Crkve u hrvatskim zemljama.

NEKI RADOVI ANĐELE HORVAT O SPOMENICIMA NAŠE KULTURE

Biti zaljubljen u kulturnu baštinu svoga naroda znači odgovorno i znalčki odnositi se prema njoj i otkrivati njezino bogatstvo, značenje i ljepotu novim naraštajima.

Takav stav prema spomenicima kulture svjetovnog i sakralnog karaktera ima naša poznata znanstvena radnica i pisac dr. Anđela Horvat. Da bismo se u to uvjerali dovoljno je samo prelistati njezino kapitalno djelo *Između gotike i baroka* (Zagreb 1975, str. 562), te uočiti njezine važnije objavljene radove, čiji popis se nalazi u istoj knjizi (str. 511–512).

Ovdje se želimo ukratko osvrnuti na neke njezine posljednje rezultate istraživanja.

I.

Horvat A., PREGLED SPOMENIKA KULTURE S PODRUČJA OPĆINE KLANJEC, Zagreb 1979., str. 60

Već sam naslov upućuje nas da se ovdje radi o spomenicima s područja općine Klanjec, odnosno s područja rijeke Sutle. To granično područje Hrvatskog zagorja sa susjednom Štajerskom bilo je omiljeno obitavalište čovjeka od prethistorije, što svjedoče nalazišta u Miljani, Bojačnu, na Špičaku i slično. Tu su pronađeni razni predmeti od halštata do starijeg željeznog doba, ako ne i nakon toga. Zato su spomenuti svi, pa i najmanji lokaliteti s bilo kojim predmetom prethistorijske vrijednosti.

Nakon toga obrađeni su spomenici kulture svjetovnog karaktera s tog područja. Dakako, polazi se od krasne pozicije Cesargrada, odakle se pruža divan pogled na pitome i zelenilom bogate brežuljke. Najstariji dio, sada već na žalost ruševnog grada – u obliku je polukruga i bez branič-kule. Grad ima zidove i preko šest metara debele. „Sistem zidina štono su učvršćene kulama, koje su nastale u doba pojave topa čine da je vanjski dio burga vrlo prostran.“ Grad se spominje 1339., kada ga je kralj Sigismund darovao Hermanu Celjskom. Za seljačke bune 1573. bio je oštećen, a nakon toga obnovljen. No, doskora ga je južno od Klanjca zamijenio novi dvorac: Novi Dvori Klanječki. Ovaj dvor zasnovan je još na renesansan način s četvorougaonom osnovom, unutarnjim dvorištem i cilindričnim kulama na uglovima. Sagrađen je 1603., što je naznačeno u grbu gospodara Erdődyja na lijepom renesansnom portalu, s napetim lukom ukomponiranim u kvadrat

koji vodi u dvor. U tom je dvorcu umro naš poznati književnik Antun Mihanović, koji je 1835. napisao pjesmu Hrvatska domovina, koja je kao Lijepa naša 1891. postala hrvatskom himnom. „U Mihanovićevu dolu, koji je svojom ljepotom inspirirao pjesnika, podignut je kameni obelisk (1935.) s reljefom R. Ivankovića, a Zelenjak s površinom od 50 ha proglašen je odmah nakon rata zaštićenom park-šumom.“ Književniku Antunu Mihanoviću podignut je spomenik u Klanjcu 1910. (rad kipara Roberta Frangeša Mihanovića), dok su Novi Dvori Klanječki na žalost izloženi propasti, iako je to vrlo značajna povijesna i umjetnička arhitektura.

Na tom se području nalazi i dvorac Miljana, gdje se vrši temeljita obnova, nekoć vlasništvo čuvene obitelji Ratkai, koja je imala glavno sjelo u nedalekom Velikom Taboru. To je tlocrtno četvorougao ni kompleks, kod kojeg su tri krila različite veličine nastajala od g. 1597. do 18. stoljeća, dok je unutrašnje dvorište s četvrte strane zatvoreno zidom.

Osim dvoraca kao ambicioznijih ostvarenja arhitekture na ovom području navode se i brojne kurije raznih obitelji, koje su ovdje zastupljene u lijepom broju. Te kurije su skromnija ostvarenja svjetovne arhitekture ovoga kraja, a služile su vlasnicima kao životni prostor za stalno stanovanje, dok se u dvorcima znalo samo ljetovati, a zimi se odlazilo u gradske palače.

Uz spomenute spomenike svjetovnog značenja na tom području ima pet župnih crkava i desetak kapela sve tamo od srednjeg vijeka do 19. stoljeća, što je ovdje također navedeno.

Na prvom je mjestu spomenuta gotička, barokizirana župna crkva Uznesenja Marijina u Tuhlju. Ta jednobrodna građevina ima poligonalno svetište uže od lade, poduprto s pet kontrafora, uz svetište sakristijsu s oratorijem, dok je uz glavno pročelje zvonik sa satom. Druga gotička crkva je kapela Sv. Ivana apostola u Ivaniću Miljanskom. Ta jednobrodna, barokizirana crkva ima gotičko svetište, a uza nj sakristijsu. Toranj se izdiže iz glavnog pročelja, baroknog je oblika, a podignut je 1694. g. Među crkve srednjovjekovne provenijencije spadala bi i kapela Sv. Martina u Bojačnu.

Najveća crkva ovoga kraja je franjevačka i ujedno župna crkva Navještenja Marijina u Klanjcu. Ona s kompleksom samostana daje gabarit proporcionalno skladnim kućama u Klanjcu, te skupno prezentiraju građansku arhitekturu, nasuprot jednostavnijoj seoskoj. Jednokatni samostan dali su 1630. podići ban Sigismund i brat mu Nikola Erdody.

„Jednobrodna crkva s četvorougao nim svetištem, s dvije pobočne kapele izvan tlocrta koje tvore oblik križa, ima oktogonalni zvonik s visokom, zamišljenom kapom.“ Osnovni koncept crkve ukazuje više na renesansno, nego na barokno rješenje. „Crkva i trokrilni samostan imaju inventar iz vremena od 17. do 19. stoljeća.“

Na platou ispod Cesargrada nalazi se kapela Marije Sniježne, koja pripada tuheljskoj župi, a spominje se od 1639. Ta jednobrodna kapela s polukružnim svetištem do kojeg je sakristija, ima uz glavno pročelje zvonik iz 1810., a bila je više puta pregrađivana. U Lenišću je kapela Sv. Margarete s trostrukim zaključkom, što je tip i stare kapele u Kumrovcu, srušene 1962. Sagrađena je između 1699. i 1703. na brežuljku gdje je ranije bila drvena kapela. U Tuhlju se nalazi i kapela Sv. Josipa, jednobrodna, s trostranim zaključkom, a podigao ju je 1721. župnik Ivan Radošević. Tu su navedene i kapele: u Florijanu kraj Klanjca Sv. Florijana iz 1742. g., u Letovčanu Novodvorskom Sv. Filipa i Jakova, te kapela Sv. Križa župe Tuhelj, podignuta 1818. pokraj mjesta gdje je bila drvena crkva. Zatim su ukratko prikazane župne crkve: Sv. Trojstva u Kraljevcu na Sutli iz 1836., Sv. Ane u Sutlanskoj Poljani iz 1810. i Sv. Katarine u Zagorskim Selima, građene u kasnobaroknom duhu od 1858. do 1862. Ako se tome doda i kapela Sv. Josipa na Kapelskom Vrh (župe Kraljevec na Sutli), vidimo na tom relativno malom prostoru „lijepu reviju sakralne arhitekture od 15. do 19. stoljeća, od gotike do klasicizma i neogotike“. Građevinski materijal je bio kamen, drvo i željezo.

Nakon toga je naznačen inventar sakralne arhitekture, nastao od 17. do 19. stoljeća. Spomenut je i onaj koji danas ne postoji. Svakako da prvo mjesto zauzimaju drveni barokni oltari, te ostali namještaj crkava i kapela. Tu treba spomenuti oltare u Lenišću iz 1703. (glavni oltar – dar tuheljskog župnika Josipa Prekrita), Miljanskom Ivaniću iz 1715., kapele Sv. Josipa u Tuhlju iz 1733. – sa slikom donatora glavnog oltara zagrebačkog kanonika Matije Augustića – te glavni oltar u Bojačnu iz 1739., koji zajedno s ostalim namještajem te kapele čini vrijednu cjelinu.

Župna crkva u Tuhlju imala je najreprezentativniji barokni namještaj na ovom području, poglavito glavni oltar što ga je 1747. dao postaviti Nikola Terihaj, arhidakon dubički. Oltar je u novije vrijeme na žalost maknut iz crkve.

Inventar od druge polovice 18. stoljeća navodimo, u stilu historicizma, imaju crkve u

Zagorskim Selima, Risvici, Kraljevcu na Sutli, Kapelskom Vrh, te Sutlanskoj Poljani.

Nakon oltarnog inventara spominju se propovjedaonice. Figuralno najbogatija bila je ona u Tuhlju iz 1742. Među najzanimljivija ostvarenja spadaju one iz Bojačna i Risvice.

Orgulje uglavnom potječu iz 19. stoljeća. Najstarije su one u Miljanskom Ivaniću, zatim u Zagorskim Selima, Risvici i Sutlanskoj Poljani. Orgulje u Kraljevcu na Sutli izradio je 1848. zagrebački majstor P. Pumpa.

Od inventara se još spominju razni predmeti povijesne i umjetničke vrijednosti kao, na primjer, intarzirani ranobarokni ormari sakristije kod franjevacu u Klanjcu iz 1747., zatim kipovi i razne slike. Samostan u Klanjcu ima stari dio biblioteke i arhiva, razne predmete, pacifikal, rokoko monstrancu i jedan križ iz 1715., koji se sada nalazi u Zagrebu u riznici katedrale.

Na području općine Klanjec crkve posjeduju stare misale, svijećnjake, lustere, relikvijare, kaleže i ostale crkvene predmete. Kaleži su pretežno iz 17. stoljeća, kao onaj iz 1616., ili izbor iz 1690. Spomenuta su i najstarija crkvena zvona iz 17. i 18. stoljeća.

„Iz ovog sažetog pregleda može se vidjeti da na tom terenu ima podosta umjetnina, koje su s nekoliko iznimaka odreda sačuvane po crkvama iz vremena od 17. do 19. stoljeća i da su raspoređene po čitavome području. Najveća im je akumulacija u Klanjcu, gdje je osim prije nabrojanih spomenika ranijih vjekova u novije vrijeme podignuta i Galerija Augustinčić s radovima tog klanječkog sina.“ Klanjec je i u ranijoj prošlosti imao dosta poznatih ljudi, kao na primjer stolar i kipar Ivan Angelmayer, s kojim je 1658. Milovac, rektor Isusovačkog kolegija u Zagrebu, u prisutnosti grofa Nikole Erdödyja, sklopio ugovor o izradi propovjedaonice i klupa za crkvu Sv. Katarine u Zagrebu.

Na koncu se može reći da je ovaj rad stručno učinjen, a svjedoči o prisutnom kulturnom blagu naše baštine na području općine Klanjec. Opis pojedinih lokaliteta popraćen je izborom najzanimljivijih fotografija i jednom kartom. Tu je i popis stručne literature, kao i predmetni zaključak na njemačkom jeziku, kako bi rezultati ovog rada bili dostupniji široj znanstvenoj javnosti.

II.

Ovdje želimo pogledati neke manje radove Anđele Horvat, koji se odnose na četiri drvena gotička kipa Madone s djetetom u Stenjevcu, Markuševcu, Gradišću i Molvama.

Prije dvadesetak godina smatralo se da postoje samo četiri takve gotičke umjetnine, rezane u drvu (Marija Bistrica, Remete, Marija Gorica i Remetinec — što ih čuva Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu), dok je danas, nakon daljnjeg istraživanja, poznato da ih ima 18, „kod čega se ne uzimaju u obzir umjetnine koje su sekundarno importirane k nama u novije doba“.

Gotičke Madone, koje je u svojim člancima obradila Anđela Horvat, potječu negdje između 1470. i 1480. godine, pa se na njih želimo posebno osvrnuti.

1. Horvat, A., DVA DRVENA GOTIČKA KIPA U ZAGREBAČKOJ OKOLICI, Posebni otisak iz zbornika „Iz starog i novog Zagreba III“, Muzej grada Zagreba, 1963., str. 77–84

U prvom dijelu ove rasprave temeljito je obrađen kip Madone s djetetom iz župe Stenjevec. Nakon detaljnog opisa ovog gotičkog kipa, visine 96 cm, koji se danas nalazi u baroknoj župnoj crkvi Uznesenja Marijina, prikazana je povijesna pozadina njegovog nastanka. U stručnoj literaturi registrirao ga je Ljubo Karaman, naznačivši treću četvrtinu 15. stoljeća kao vrijeme nastanka toga kipa. On ga uspoređuje s kipovima Madone iz Martinšćine i Gradišća, pokazujući kako je to razdoblje previranja u kojem nalazimo maniristički i barokizirajući smjer, odnosno kada je očit stilski razvoj plastike.

„Opća koncepcija stenjevečkog kipa je vitka i povezana. Ona ima razmjerno mirne obrise, usporedimo li ih s kipovima iz doba mekog stila, ili s onima kod kojih je prevladao kasnogotički barok. Zaokruženi u toj plastici pridonosi i smještaj djeteta, koje Marija visoko drži, kako je to inače uobičajeno u 'tamno doba' njemačke gotičke plastike.“ Zato su ovdje učinjene komparacije s djelima Riemenschneidera i Jakoba Kaschauerera, te Madonom iz S. Lambrechta u Štajerskoj, „a taj stepen barokizirajućeg smjera ima otprilike i kip svetog biskupa Narodne galerije u Ljubljani koji E. Cevc označava kao djelo koruskog rezbara iz vremena oko 1470–1480.“ Tu je dobro primijetiti da kod kipova iz tog vremena postoji čak sličnost i u nekim detaljima s kipom Madone u Stenjevcu.

U drugom dijelu rasprave opisuje se gotički kip, visok 133 cm, iz župe Markuševac, smješten na baroknom oltaru Marijine kapele koja je 1746. sagrađena u blizini župne crkve. To je gotička Madona, ukomponirana u kasnijem baroknom oltaru. Neki detalji toga kipa podsjećaju na „stil dugih linija“ iz godine 1460.

Uspoređena je s Madonama iz Tamswega i Salzburga, koje potječu iz treće četvrtine 15. stoljeća.

„Ono što je dosad rečeno o Madonama u Stenjevci i Markuševcu navodi na to da oba djela potječu iz vremena oko g. 1470–1480. Na njima se primjećuje onaj stepen gotičkog stilskog razvoja s barokizirajućim primjesama koji je karakterističan za južnonjemačku plastiku, odnosno za kiparstvo susjednih alpskih krajeva. Na njima još nema tvrde ukrućenosti ozbiljnih lica, koja obilježavaju napose vrijeme oko 1480–1490.“

Ranije je u stručnoj literaturi bilo poznato da su u 15. stoljeću prodirali utjecaji južnonjemačkog slikarstva u Zagreb (minijature – Hans Pictor Almanus). Odrrazilo se to i na području plastike, postavljene u zagrebačkoj katedrali u posljednjim decenijama 15. stoljeća, a to isto potvrđuju i ove kvalitetne gotičke Madone u selima kraj Zagreba. Ta strujanja sa sjevera povezuju se s imenom učenog zagrebačkog biskupa Oswalda Thusa (1466–1499.), koji je svojim kulturnim krugom pojačao veze i kontakte s alpskim područjem.

2. Horvat, A., KIP GOTIČKE MADONE IZ GRADIŠĆA, P. o. Fiskovićev zbornik I, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 21, Split 1980., str. 297–302.

Ovdje se donosi stručan i detaljan opis plastike Madone iz Gradišća. Taj gotički kip, visok 136 cm, nalazi se u kapeli Sv. Marije, koja pripada župi Bosiljevo. Već je Ljubo Karaman o njem dao stručno mišljenje, koje uglavnom stoji i danas. Daljnjim istraživanjem i komparativnim studijem vidi se da ova Madona spada među slične Madone s naborima „duge linije“, ali se ova od ostalih napose razlikuje osebjunim tipom lica. „To je tipična glava sjevernjačke umjetnosti iz 15. stoljeća.“ Takav tip se širio od nizozemskih slikara i do naše kulturne regije. Donesene su neke usporedbe toga kipa s ostvarenjima na sjeveru, prema Rajni, a zatim se ukratko opisuje povijest toga lokaliteta do 1753., kada vizitator Josip Pogleđić izvještava da je na prijašnjem mjestu sagrađena nova zidana crkva Uznesenja Marijina. „Kad je nova crkva dobila nov barokni oltar tektonskog tipa, u taj je retabl opet bila uključena stara Madona“, gdje se i danas nalazi. Dosta je oštećena, a motiv zraka oko nje i njenog monograma podsjeća nas na ikonografski motiv „da je apokaliptična žena Marija, stojeći na

mjesecu, nekoć bila okružena sunčanim zrakama, što sada kipu nedostaje“.

Iz svega je očito da ovaj gotički kip Madone također pripada stilu kipova „dugih linija“ iz vremena oko 1470–1480. Kip je dobre kvalitete.

3. Horvat, A., GOTIČKA MADONA IZ MOLVA, P. o. BULLETIN broj 1 (49), 1980., str. 71–75

Ovaj članak opisuje gotički kip Marije iz Molva u Podravini. Ta je Madona smještena u neogotičkoj kapeli Marije Molvanke blizu groblja, koju je 1855. počeo graditi Fabricius po planovima zagrebačkoga graditelja F. Kleina. Uspoređeni su povijesni navodi Maderca i Crnice, te doneseno ispravno povijesno tumačenje povezano s tim kipom. Iako je kip dosta oštećen, opisan je temeljito. Izrađen je iz lipovog drveta, a visok je svega 63 cm, odnosno s krunom 70 cm. Evidentno je da je to rad dobrog sjevernog majstora iz vremena oko 1470–1480. godine, a vidljive su i oznake „duge linije“, napose ispod ruke na kojoj Marija drži dijete Isusa.

Kao što je uz stenjevečku Madonu povezana legenda da je doplovila Savom (što može značiti da je došla sa sjevera), tako je u Molvama zapisana predaja da je kip bio zakopan u pijesak zbog dolaska Turaka, te da ga je nakon Turaka na livadi rogovima iskopao neki vol. Taj kip je do dolaska Turaka stajao u srednjovjekovnoj zidanoj kapeli koja se spominje 1501., a nakon Turaka je opet smješten u crkvu – koja je 1665. postala župnom. Kazuje se da je taj kip dospio u Molve iz franjevačkog samostana preko Drave između Ždale i Gole.

„Sve ovo kazivanje, u kojem ima i netočnih detalja, ipak govori da je kip iz davnine. Njegov izgled kazuje da je koješta pretrpio. Njega stilska analiza ide u prilog tome da je stariji nego što se mislilo.“ I ova je plastika Madone nastala vjerojatno u istom vremenskom razdoblju kao i ostale sličnih stilskih oznaka, pa s njima čini zanimljivu i kod nas rijetku gotičku skupinu Madona.

Svi spomenuti radovi pisani su stručno, sa znanstvenim aparatom i naznačenom literaturom, a sadašnje stanje gotičkih kipova ilustrirano je s više fotografija.